

Egy lustrum távlatából

Írta: Rupert Rezső

em volt forradalom. Csak beérése, természetes következménye volt — nemzeti és szociális téren is — időkön át, különösen az utolsó tiz évben tenyészített okoknak. Nem védelmül hozom fel ezt. Hiszen forradalmak is lehetnek jók és szentek, ha azért robbannak ki, ami jó és szent, ha nem tesznek többet, mint csak előregazítják újuló századok napjárása szerint az itt-ott nagyon elkésett fejlődés naptárát. A magyar naptár is nagyon elkésett 1918 októberéig. Lett volna mit előre igazítani. Jó és szent munka lett volna tehát az a forradalom, amely ezt elvégzi, ha forradalom lett volna is. De az igazság az, hogy nem volt az. Csak szerencsétlenség volt és abban a részében is, amelyben jó és szent dolgok szülőágya lett, csak szerencsés véletlen. Egyébként szörnyű bűnhődése ártatlanoknak is — bűnösök bűneiért. Láncról elszabadított események emberkézzel már meg nem fékezhető, dühöngő vihara volt, amely útjában majd mindent összetört. Összetörte végül azokat is, akiket egy pillanatra hatalmi életünk hullámhegyeinek tarajára vetett. Majdnem összetörte azt is, amit keveset, nem embermorzsákból, jót és szentet is alkotott. Viharok nem szokták válogatni prédájukat.

Forradalomná, belső életünk válságos háborújává, már csak akkor fejlődött 1918 Októbere, mikor szociális harccá kezdett sötétedni. Mikor már arról volt szó, hogy kié legyen a hirtelen árván maradt hatalom, nem mint a

közérdek közereje, hanem csak mint üzlet, romok szemétdombján. Akkor, mikor már az lett csak belőle, hogy ki mit mentsen meg magának a temérdek sok törmelék alól. Mikor a régi rend kiválasztottjait már az kezdte nyugtalanítani, hogy az áldozatok órája közéig. Mikor kávénk gőzpárájában és cigarettánk és pipánk füstjében mind jobban kezdett már visszafinomodni az illat. Akkor, mikor hirtelen felszabadult elnyomott tömegek és kincskeresők hozzájuk verődő kalandorcsapata mohósággal támadtak neki egy nap a politika, jogok, civilizáció és anyagi javak mármár terülő asztalának, mielőtt elég idő lett volna a nekik szánt terítéket is annak rendje és módja szerint reá felrakni. És főképen akkor lett forradalom 1918 *Októberéből*, mikor egy napon győztes ellenfeleink még egy utolsó nagyot rúgtak rajtunk s ezzel annak az utolsó reménységünknek foszlányait is széjjelszaggatták, hogy Október tragédiájából talán mégis maradt valamink: nagy áron vásárolt nemzeti megújulásunk érdeme, hogy ezért majd megkegyelmeznek új kis országunknak a régi ország „bűneiért” is, amelyekbe az is csak hibáján kívül esett, a világ hatalmi szerkezetében adott, tőle nem függő elhelyeztségénél fogva. A Vyx-féle jegyzék után nem maradt másunk, mint nagy nyomorúságunk, *a Vae victis!* mind félelmesebben elénk meredő nagy felkiáltójele és ami Októbert nemzeti ügyé avatta, abból már csak egy utolsó, kétségbeesett erőfeszítés, kénytelen sötétbeugrás: odavetni a gyeplőt a tömegszenvedély vaklovának, hogy ragadjon bennünket reménytelen reménységek járatlan országútján. Tetézte a bajt, hogy a gyeplő a nagy sietségben örült kalandorok kezébe esett...

Nem maradt a forradalomból most már másunk, mint ami benne kezdettől fogva csak szociális lázadásnak és sok részben hiéna-munkának ígérkezett. Rólunk és nélkülünk! Mégis nagy részben a nacionalista, valójában a kapitalista tömegek önzése, kényelemszeretete és gyávasága

miatt. Mert ott, ahol a hivatalos földrajz és történetírás vagy költők dala Magyarországot hazudta, már jó régen ismeretlen volt, mi az igazi hazafiság. Helyéből rég kiszorította az anyagi érdekösztön, az atomélet önzése, magávaltörődése és az a sajátságos hibrid érzés, amelyet legtalálébban talán osztrák-magyar hazafiságnak nevezhetnénk.

A kérdés gyökeréig hatolva, kétségtelen, hogy 1918 *Októbere* nemzeti ügynek indult, ha az okok és okozatok mélységeiben már ott rejtőzött is a szociális forradalom és ellenforradalom minden helyzeti energiája. Ezeket egyelőre fékentartotta a minden milliókra nézve közös baj, közös félelem, közös bizonytalanság, közös szerencsétlenség, a „lenni és nem lenni” nagy kérdése és annak világos felismerése, hogy mindennek, ami történt, kizárólag a háború az oka, s azok, akik azt felidéztek és előbb már, ha nem akarva is, előkészítették. Megvolt tehát a bűnbak. Az egyszer nem érdemetlenül! Volt, ami és akik ellen a harag, a düh, a tömegszenvedély és itt-ott a szertelen bosszúvágy is fellázadhasson és ezúton minden elégedetlenség, minden szenvedély veszedelme levezetessék.

Ám cselekvésre, forradalomra itt sem lett szükség. Eltekintve néhány sajnálatos, fölösleges, elítélendő bosszúaktustól, nem is történt semmi. A régi rend, amelynek kezén elpusztultunk, egyrészt beismerésben volt és pardont kért, másrészt sietve félreállott. Nem volt tehát takarítani való, még vörös posztó sem, amely irritált, amely előtt fokról fokra mind dühösebbé ingerelhetette volna magát a tömegszenvedély. Azokat pedig, akik az ügyek élére csak az imént kerültek, még nem lehetett hibáztatni semmiért. Még várakozásoktól volt terhes az idő. Ígéretük biztattak. Mire való lett volna bármilyen erőszak? Ürügy sem volt. Mindenki belátta akkor még, hogy eltekintve a háborútól, rólunk-nélkülünk végeztetett, ami elvégeztetett. Magától jött minden. Jó és rossz egyaránt. Hogy

szerencsétlenségek társaságában jött el, ami jó is volt benne, hogy mikor végre állami és nemzeti önállóságunk megvalósult, ugyanakkor egyúttal államhatalmi, nemzeti és társadalmi létünk, de országterületünk integritása is megcsonkult, ezt akkor még változhatatlan, de az új berendezkedés felelőségétől mindenkép idegen ténynek tekintette mindenki. Benne csak szomorú alkalmát és véres szülőágyát látta nemzeti függetlenségünk megvalósulásának, mintsem az új rendszernek és embereinek bűnét és e bűn okozatát. Akkor még mindenki csontjáig érezte, tudta, hogy a csatatereken elhangzó utolsó ágyúdörrenésre a *Vae victis!* rémes viszhangja szokott visszasikoltani. . .

Hanem lassan-lassan vagy nagyon is hirtelen egyszer csak mindenről megfeledkeztünk. Egy nap már nem törődött többé senki az okokkal. Csak az okozatokat éreztük. Szenvedtünk. Türelmetlenkedni kezdtünk. új bűnbakok után keresgélünk. Megtaláltuk őket. Kikben találhattuk volna meg másokban, mint azokban, akiket a sors gondviselésünkre — nehéz órákban — elhívott. Mennyországot vártunk tőlük. Csak szenvedéseink sokasodtak. A *Vae victis!* egyre erősödő jajsikoltása mindjobban tépte idegeinket. A vég ismeretes. Nekiestünk nagy türelmetlenül annak a kis zöld vetésnek is, amelyet viharok jégverése még kegyelemkenyérnek meghagyott számunkra. Nekiestünk azoknak is, akik őrizték. Végül is oktalan dühünk áldozatául estek — nem azok, akik részesek voltak abban, hogy az utolsót dörrenő ágyú valamikor először eldördült... Hazaárulók lettek! Átok zúdult fejükre. Pedig nem volt más bűnük, mint az, rrogy *lehetetlenre* kellett vállalkozniuk, amire más nem vállalkozott és nem vállalkozhatott. *Arra, hogy a vesztté háborút következményeiben mégis győzedelmessé változtassák.* Vállalkozásuk nem sikerült, mert nem sikerülhetett. Elbuktak. Így volt programszerű. A történelem igazságszolgáltatása, *legalább pillanatnyilag,* csak sikereket jutalmaz ... Legyen bár gonoszok sikere az!

Csakhogy ezzel aztán vége lett mindennek, ami *Októberből* önmagáért is nemzeti ügy volt. Valójában eleve is illúzió. Hiszen a dolgok fenekén már kezdettől fogva más okok lávája forrt. Kitérését, a következmények beteljesedését az az eszményi, az az érzelmi kérdés: a nemzeti romantika, amely most már igazán nem volt több, mint ideológia, mert tárgyát összetörték, sokáig nem késleltethette. Csak addig, amíg a kegyetlen valóságot, hogy mint nemzetnek egyelőre nincs történelmünk, meg nem értettük. Most már, ha úgyis minden hiába, jelentkeztek a hús-vérből való problémák. Feltört a szociális kérdések lávája. Ezernyi ok érlelte meg okozattá. Időtlen idők jogfosztottságáról ne beszéljünk. A pillanatnyi éhség maga is elég lett volna, hogy felidézze a mélységeketl Négy háborús év tengernyi szenvedése, sok nyirkos őszi rajnai, sok csontmetsző téli hajnal, sok keserves nappal és este kízó emléke, hogy éveken át órákhosszat kellett sorbaállni minden nap minden párányi kényérdarabért, elég ok volt arra, hogy a mélység, mihelyt alkalma nyílt, jelentkezzen. És még mindig nem volt elég kenyér. És még mindig nem tértek észre, akik miatt nem volt elég.

A forradalom tehát megérkezett. Tulajdonképpen már az első pillanattól fogva megérkezett. Robaját egyelőre csak elnyomta a nemzeti ügy forradalom tiszta forradalmának fel-felharsanó indulója. Most már a maga indulójára lépdelt a forradalom, hogy durván dobbanó léptei közben mindent eltaposson. Eltaposta a nemzeti Október misszionáriusait is.

Ez a munkája igazán könnyű volt, segítették benne a régi rend közben mindjobban felocsúdó menekültjei, segítették a tűzvésznel mindig jelenlévő martalócok is. Es segítette az osztatlan nemzetharag is. Az a nemzetharag, amely még illúziók ködében fogant. Mert hiába bukott el már rég a nemzeti ügy, azok a tömegek, amelyeknek a nyomorig fokozott szociális bajaik nem voltak, tovább álmodtak. Ke-

restek eszményük tárgyát és mikor egy nap rideg valóság kezdte foszlatni álmaikat, számonkérték. Könnyű volt most már régi, szépen csengő jelszavak varázsigéivel gyűlöletbe kergetni őket azok ellen, akiket nehéz feladatra hívott el végzetük. A régi rend közben elfeledett bűnösei jól értettek ehhez a munkához. Az átok mások fejére szállt. Mindenért Október és emberei lettek felelősek. Ők vették el a háborút. Ők rakták le a fegyvert. Ők kötöttek rossz békét, ők játszották az országot a féktelen, nemzetpusztító forradalom kezére. Ők voltak a tehetetlenek, akik megmutatták, hogyan nem kell érteni a kormányzás és országmentés mesterségéhez.

Így írták meg a történelmüket. Hanem talán mégsem oly könnyű a történetírás. Közelről igen nehéz. Legnehezebb pedig, ha konkurrensok vállalkoznak rá. Mert Október ma ismert közkeletű történetét jobbára ezek írták meg. Azok, akiknek érdekük, mentségük és érvényesülési feltevélük ma is, hogy minden bűn és felelősség Október fejére szálljon. Azok, akik versenytől még ma is tartanak, vagy legalább attól kell félniök, hogy új utakon járva is, gyalázatának stigmáját ellenfeleik rájuk is rásütik, ha csak egy lépésük közös is, habár csak Október jó emlékével. Ezeknek alibi kell. Kontrademagógia! Legegyszerűbb, ha együttüvöltének a farkasokkal.

Megpróbálom, hogy más történelmet írjak. Rideg igazságot. Öt évi lehiggadás után talán sikerül. Öt év! Még mindig nagy közelség ahhoz, hogy emberfia pártatlanul ítélni tudjon a történetekről. Mégis megpróbálom. Hiszen ami hiányzik szempilláim alatt az idők távlatából, pótolja majd az a sok rossz emlék, az az ellenszenv, amelyet az akkori idők eseményei és sok embere iránt érzek. Pótolja legalább annyiban, hogy javukra, mentségükre ne tévedhessek. Miért tévednék? Ott voltam ellenük véres harcokban én is az illúziók barrikádjain. (Nyílt, kockázatos hadüzenettel kevesen voltunk akkor ott.) Még mindig

dicsőséget jelentenek ezek a barrikádok! Még azoknak is ezt jelentenek, akik csak idők múltán sompolyogtak át mögéjük — ellenkező oldalról. Miért foszlatnám szét botorul ennek a dicsőségnek glorioláját fejem fölül? Hacsak nem — igazság kedvéért.

Hogy is történt tehát?

Jó részét elmondottam már. Szerencsétlenség volt az egész. Régi bűnök megbűnhődése. Ennek a bűnhődésnek történelmét azonban nem 1918 októberétől kell kezdeni. Előző korok történelme az inkább. Övé, *Októberé*, csak annyi belőle, hogy: amennyiben *nemzeti* volt, csak felelet volt, ha többre nem, a bitófák fekete Októberére, *7 évtized után; a chlopy-i „sohára”, elég hamar, elég csattanósan; az osztrák-magyar ál-parlamentárizmus párdiktatúrájára, igen későn* és sok egyébre is, *nagyon későn*; amennyiben pedig *szociális* felfordulás lett belőle: felelet volt, borzalmas felelet lett, ha többre nem, négy vérben-könnyben úszó esztendő soványító kúrájára.

Hanem mindegyik felelet igen rossz felelet lett. Ez a kárhozatos! Ez a szomorú! Egyik: mert erőtlen, nagyon is passzív maradt. A másik: mert nagyon is oktalan, szertelen, gonosz és visszahatásában is átkozott lett.

Nagyrészben a helyzet, a dolgok belső ereje rendelte így. Emberénél nagyobb hatalmak. A múlt azonban emberi felelősséggel is tartozik a rossz feleletekért. A jelen, az akkori jelen sokkal kevesebbel. így nézve, felelős mindenekelőtt volt uralkodó nemzeti társadalmunk, nacionalista tömegünk. Még előbb, akik sorsát intézték. Ezek tették, hogy miikor sorsdöntő órák jöttek, nacionalizmusunk, vagy elemzőbb abstrakcióval szólva: polgári rendünk, nem volt ott történelmünk irányító erői között. Csak névjegye! Csak jelszavai! Csak romantikája! Ezek is csak azért, hogy fődözékük mögött biztosabban húzódhassanak meg: a kapitalarisztokráoiának és kifutóinak érdekösztönei, a „közgazdasági tevékenység” lézengő ritte-

reinek reményei, a politikai professzionizmus kitarottjai, új idők kincskeresői, általában pedig a reakció minden hátsó gondolata. Érthető. A közérdek nagy lombikja alatt nagyon is erős tűz égett régóta már. Erős próba alá vette organikus összefüggéseit. Hirtelen Végsőig izzott a tűz. Elemeire kellett bomlania az organizmusnak. Atom-élet, individualizmus foglalta el helyét. Miért ne élte volna most már minden atom a maga életét? Vége volt az összefüggéseknek, államnak, nemzetnek, társadalomnak egyaránt. Csak nagyérzések, igaz hazafiság, a közérdek gondolatáig való felemelkedés, a nemzeti lét problémájának igaz megértése, vértanúk áldozatkészsége, törhetetlen tömegjellem, erős, tiszta közszellem menthetett volna meg még valamit.

Gondoskodott a múlt, hogy mindebből majdnem semmi se legyen. Tömegeink lelkében nem volt még nemzeti függetlenségünk öntudata és értékelési képessége sem. Legfeljebb külpolitikai, nemzetközi relációban, így is csak nagy méretekhez szokva.

Ebben a vonatkozásban azonban már perifikálódott minden. A nagy méreteknek vége volt. Hosszú időre a legyőzött népek nemzetközi jogának szűk határai közé szorultunk. Mire való lett volna tovább — küzdeni? Arasznyi létünkért? Hogy a nemzeti függetlenségnek belső igényei és feltételei is vannak, arra már nem gondoltunk. Az az érzés vett rajtunk erőt, amit olyankor szoktunk érezni, mikor az újszülött élete anyja életébe kerül. Soha sem tudunk az ilyenre jó szemmel nézni, habár tudjuk is, hogy szülőjét fel nem támaszthatja többé semilyen harag. Hirtelen sajnálni kezdtük az anyát, habár eddig osztrák-magyaroknak szídtuk is. Testünknek jó reminiscenciák fűződtek emlékéhez. A kis országgal, ha most már egészen a mienk volt is, nem sokat törődtünk. Így történt, hogy nemzeti ügyünk, amely sok kényelmetlenség-

get jelentett, lassanként a mindennapi borotválkozás, langyos fürdő, jó koszt, profit és kényelem kérdésévé egyszerűsödött ránk nézve mindenütt, ahonnan nagy érzéseknek, a nacionalizmusnak segítségét várhattuk volna: polgári rendünk szemében.

A múlt gondoskodott róla, hogy így legyen. Sőt már arról is gondoskodott, hogy ami végeredményben mindennek közvetlen oka lett, a háborúért se legyünk felelősek.

Kár volna századok lélekölő rabszolgaságára hivatkozni bizonyosságul. Banalitás volna. Elég mentőérvnek, magyarázatnak az utolsó tiz év is. Ez is elég volt arra, hogy az igazi hazafiságot, a nemzeti életösztönt megölje, legalább is elnyomja, terror hatalma alá szorítsa lelkünkben. A háború előestéjén már nem volt bennünk magyar lélek. *Csak osztrák-magyar lélek volt.* És csak osztrák-magyar hazánk volt. Moccanni sem lehetett — külön nemzeti érdekért. A darabontok ökle, a honvédelem ellen vezényelt honvédbajonettek és a *Chlopyból* küldött egyszavas üzenet, hogy: Soha! — és az az alázatos szófogadás, amellyel ezt az üzenetet híres magyar hatalmasok és hátterben egész közzgazdasági chorus *misticus-uk* is fogadta, akkor már régen elvégezték lélekidomító munkájukat. Ki vállalkozhatott volna most már arra a céltalan vakmerőségre, hogy *akkor*, 1914 nyarán odadörögje: *Ne legyen háború! Ne legyen, mert Magyarországnak nem érdeke! Diadalában is buknék vele!*

Valami nagy, hatalmas, vértanúságra is kész tömegérzés, bátor közszellem kiálthatta volna csak oda ezt a vétót. Az igaz hazafiság vétóját. De ez a hazafiság már nem volt sehol. Csak itt-ott pislogott még atomok lelkében! Ezek ugyan hiába sikoltottak volna fel. Akkor már végleg osztrák-magyar volt a *hivatalos* Magyarország közvéleményének hangszerelése. A „közzgazdasági tevékenység” érdekhálózata társadalmi téren is elvégezte már a maga munkáját. Készen volt a közvélemény, az a köz-

vélemény, amelynek többé nem voltak 48-as, még kevésbé 49-es reminiscenciái. És megvolt tabuja és megvoltak többi tabui is, akikkel és megmentő politikájukkal áll, vagy különben bukik az ország. Hogy már akkor nun volt ez a közvélemény igaz, hogy már akkor útban volt a végzet: országvesztés, vérözön, a háború miriád rakétája kellett hozzá, hogy az agyakban, szívekben és — zsebekben is — világosság gyulladjon. Négy év előtt még pusztába kiáltó szó lett volna ellene minden magyar szó. Rezonancia helyett börtönfalak csendje ordított volna rá válaszul. Mert a *valódi* Magyarországnak, a magyar népnek, amely nem volt osztrák-magyar, nem volt közvéleménye. Fórumokon, sajtóban csak itt-ott szólalt meg nevéber: egy-két halk hangú, tiszta szó. Egyébként csak az volt a dolga, hogy egy reggelen tudomásul vegye: „Kezdődik a háború!”

Pedig ha 1914 nyarán még számolni kellett volna a magyar ellenállással, csak oly mértékben is, mint mikor darabontok törtek rá, alighanem elmaradt volna a belgrádi provokáció. Ekkor már elernyedtünk. Kinek lett volna kedve darabontokkal tovább birkózni? Néha milyen nagy baj is származhatik darabontokkal súlyosbított apró kis házszabályrevíziókból, zsebkendős szavazásokból is!

így történhetett csak, hogy 1918-ban a nagy változás is szervezetlenül, tunyaságban, osztrák-magyar atropiában találta nacionalista tömegünket. Csak a proletariátust nem! Ez magyarázza, hogy emez — most már felszabadulva — az első perctől hirtelen előre szökött, gyorsan a polgárság fölé kerekedett és a maga kárára is végzetes túlsúlyba jutott. A polgárság vezérei, tömegezők háttér nélkül, imost már — ha ellenállni, mesterkedni próbáltak is — végül mégis csak a proletár-tömegek kénye-kedvének kiszolgálói lehettek. És a *bajonettek* is csak ezzel lehettek. Nem ment nehezen. Láttak ezek már nagyobb csudát is — *Fabricius* idején. (Akkor halt meg rég idő óta

először a-magyar nagy-érzés.) Az egész polgári rend alkalmazkodása is hamar megtörtént. Az volt, az lett azonban a legnagyobb baj, hogy az új elhelyezkedés a csatornák zsilipeit is megnyitotta. Készen volt a szociális forradalom. És ott sompolygott már nyomában katasztrófák vérszagra gyűlt farkas-hada is. „Tessék, tetszett volna elébük állni!” Nem tetszett, azoknak sem tetszett, akik most átkot szórnak és sugdosva már akkor is hazaárulást emlegettek.

Megőrölte volna az az idő félistenek erejét is. Csak természetes, hogy megőrölte agyagból gyúrt emberekét, akik hitük és akaratuk szerint *nemzeti munkára* vállalkoztak, és vállalkoztak, mert a hirtelen támadt *vacuum-ban* vállalkozniuk kellett. Ott álltak azonban már az első percben nemzeti erők háttere nélkül. Nem védte, nem óvta ”őket nagy érzések tömegereje.

„Jól van, hogy belepusztultak! Nagyon is jól van! Hanem hát nem ez a főbenjáró bűn — hangzik a vád. A hazaárulás az volt, hogy miért dobták el a fegyvert? És egyáltalában miért vesztették el a háborút?”

Gyermekes nyelvöltögetés, a professzionista politika reakcióinak és konkurrensének leggonoszabb csalása. Olyan csalás: mintha számonkérni, farizeuskodni és vádaskodni akarnának amiatt, hogy miért adták *még előbb* ellenség kezére „a volt monarchia hadiflottáját”. Sokkal előbb, mint idehaza elhangzott a: *Nem akarok katonát látni! Őt* év távlatából: nyilván csak azért, mert katona, aki átkozva, éhesen, rongyosan, dühös haraggal közelgett hazafelé, akkor már veszélyt, belső forradalmat, polgárháborút jelentett. Nagyon tanácsos volt mielőbb haza engedni — a békítő otthon levegőjébe. Csak emlékezzünk! Emlékezzünk mi is, akik akkor még nagyon haragudtunk! És nagy haragunkban nem gondoltunk a holló, a sajt és a róka meséjére. Nem vettük észre, hogy itt tulajdonképen életmentő akció folyik a régi rend bűnösei

javára. „A sok hazatérő szurony hátha ellenünk fordulna!” Hanem most már nehéz emlékezni; arra talán legnehezebb, hogy majd két héttel előbb, mint a forradalom kitört, nem a „forradalmárok” voltak azok, akik először bejelentettek, országgá kiáltották, hogy elvesztettük a háborút, vagy hogy mindenkinek kedve szerint legyen, mondjuk úgy: „A háború megnyerésére többé nem lehet reményünk!”

„De hát miért nem állottunk fel határaink védelmére legalább?”

Feleljen meg rá, aki felállt. Szabad volt mindenkinek, aki akart. A maga erejét demilitarizáló forradalom nem tehetett volna semmit ellene. Tett azonban a reményvesztés és tett annak a borzalmas tűzijátéknak visszfénye, amely négy háborús év vértengerének tükréből tükröződött a szemekbe vissza. Még a mai idők hősei is visszarámúlték tőle. És tett ellene az, hogy éhes seregeink most sem várhattak volna többet a *hálás Hinterlandtól*, mint amit a fronton kaptak tőle: éheztetést, míg maga itthon jólétben élt. Ez volt az igazi hazaárulás! Ez a hazaárulás ma is folyik. Ott dül az *önzés Hinterlandja* a nemzeti érdekek frontja mögött.

„Ám legalább nem kellett volna Belgrádba menni!”

Ez bizony nagy hiba volt. Szégyenteljes *Canossajárás* — másokért; kínos vesszőfutás volt és kissé kockázatos vállalkozás is: átutazni reménytelen reményekért égő üszkökön. A vége, a jutalma az lett, az az ámitás lett, hogy „a *Diaz-szerződés* mégis sokkal jobb lett volna; távolabb tartotta tőlünk az ellenséget; bűn tolt Belgrádban kevesebbel beérni”. *A két szerződés betűi persze egészen mást mondanak*. Mindegy, nagyon szigorúak azok, akik akkor még azért remegtek, hogy jaj, mikor lesznek már *Pesten* a franciák. Mindenki ezért remegett, mint később is valamikor mindenki a románokért epedt. Akkor persze még nem lehetett tudni, hogy mi szándéka van a

harctérről félelmesen közelgő szuronyoknak. Nem a bosszú fénye csillog-e hegyükön?

„Hanem egyre, hogy a bosevisták kezére játszották az országot, még sem lehet mentséget találni!”

Valóban kéjes gyönyörűség lehetett: ezzel a lépéssel mindenekelőtt önmagukat lelökni a hatalom ormáról. Nem kellett sokat fáradniok vele! Volt erő, amely a maga emberségéből is *elvégezte ezt* a munkát. Ott volt a tömegszenvédély és mindenekelőtt ott volt a vérszagra gyűlt farkashad. *És ez egyszer ott volt, ott termett végre a nacionalizmus is.* Lecsapott a Vyx-jegyzék villáma. Vakító fényénél *Trianon* előrevetette árnyékát. Akkor még nem szoktunk hozzá — szép higgadtan, megfontoltan megbékélni vele. Most végre fellángolt nagy érzésünk. Csak szomorú végzet, hogy szent ügyét azokra a bajonettekre kellett bizni, amelyeken kívül más erő — ugyebár? — nem volt hatalmunkban. Kitérés nem volt! Ott voltak a háttérben a reakció prédalesői is. Gondoskodtak róla, hogy a hazafias fellángolás tüze ne lohadhasson — megalkuvássá az ellenálhatatlan kényszerrel, ők is sikoltották a harci riadót. Az alku-*nak* majd csak *Trianonban* és *Budaörsnél* volt szabad elkövetkeznie. Egyelőre Októbernek, vagy lényegét véve: a *demokráciának* kellett az útból pusztulnia, — bármi áron is. „Akármilyen jön, csak ennek legyen vége!” És ebben volt némi igazság is. Hiszen egyúttal a tömeg despiciája ellen is ment a harc. Hadd törje magát össze! Más kérdés, hogy *Október* sem kellett nekik. Az a remény és annak élesztgetése nem illett bele a reakció politikai számtanába, hogy a tömeg végre majd mégis csak észretér, a lehetőségek, a kényszer, homlokok esztelen falbaverésének fájdalomérzése észretérítik s végül mégis csak lesz — demokrácia. Számvetésükbe jobban illett, hogy a csöcselék uralma jöjjön és lényegéből folyó gonoszsága és féktelen tobzódása egy ökölcsapással vessen véget mindennek. Respublikának, demokráciának, illúzióknak, szociális követeléseknek,

Minek azonban a dolgokat tovább elemezni? Kielemezte, megírta később tacitusinál csattanóbban történetét mindennek a reakció keze és tagadhatatlan, hogy okossága is. Hozzátenni való csak annyi van ehhez a történetíráshoz, hogy viszont igen nagyot vétettek *Október* naiv romantikusai és ezért megérdemlik sorsukat, mikor nacionalista külpolitikát akartak csinálni, sőt diktálni, ahelyett, hogy jóelőre eszkomptáltak volna: *Trianont*, *Budaörsöt*, vagy legalább csak a genfi *Canossát*. Botorul inkább azokban a bajonettekben bíztak, amelyek akkor nagyon rossz kezekben villogtak.

De fejezzük be! Egyezzünk meg, hogy sok jónak, még több rossznak, múltak borzalmas bűnhődésének naptára *Október*, amelynek falain belül is, falain kívül is mindenki vétkezett. Levetkőzött benne mindenki: a hazafi, az ember is. Elvont erkölcsi tanulságában, ha egy-két magasztos példától eltekintünk, alig több az, mint bizonyosság amellelt, hogy ami hitványság és aljasság van a földön, vannak korok, mikor egy szóba fogható össze, ebbe: *ember!* Persze csak idők távlatából! Mert idő kellett ezúttal is hozzá, hogy akik akkor ott tolongtak, lakmároztak Október körül, vagy elfelejtettek ellene hősi tusára kelni, sőt kellették magukat neki, utólag megmutathassák, hogy *már akkor is* hazaárulóknak, prédalesőknek, kincskeresőknek, a hatalom üzletembereinek tekintették — magukat is. Honnan vennék különben a jogot: utólag kegyetlenül lesújtani mindazokra, akik elfelejtettek velük együtt idejében — átöltözködni?

Bizony szomorú korszak, szomorú dráma volt az. De ha Októbertől eltekintünk, öt év távlatából úgy tűnik fel, hogy minden, ami benne sikertelen volt, csak rosszul megírt drámaszöveg, amelynek eljátszásába bele-beleordított a nézőközönség is, lehangosabban a világtörténelem karzata.

Témája, lényege, alapeszméi, céljai, tartalma azonban

mind más volt annak a drámának. Az életből, történelemből, magasabbrendű szükségességből folyó. Régen megírt recept volt az. Nem néhány ember fércmunkája.

Minden kellő sorrendben is történt, fejlődött — recept szerint. *Politikai „forradalom”! Társadalmi forradalom! Polgárháború!* Természetesen csak belső életünk forradalmairól van itt szó, amelyeknek külpolitikai katasztrófánk csak a lökést és lehetőségeket adta meg.

A *politikai* „forradalom” készen ölünkbe esett. Tehát békés volt, békés lett, mint minden forradalom, amely oly dolgokon változtat, amelyek már senkinek sem kellenek. Legfeljebb elenyésző kisebbségnek. Október jöttével nálunk ezek a dolgok már önmagukban megsemmisültek. Magától támadt nemzeti életünkben *vacuum*, amelyet új dolgoknak kellett kitölteniök s amelybe sokszor véres munkával szokott a történelem az új dolgoknak férőhelyet készíteni. Megfelelt forradalmunk a világfejlődésnek, a külpolitikai szükségességnek és a magyar romantikának is. Amazokat illetőleg a *pacifizmusnak*, a békés derékség életrevalóságával való verseny jogának, a legyőzött népek menekvésének, egyetlen hathatós oltalmának és demokráciájával a társadalmi és közjogi egyenlőségnek s az emberjogoknak proklamálása volt; emezt illetőleg pedig a joges történelmi folytonosság helyreállítása volt *1849 áprilisának* történetével és alkotmányával. Vérkeresztségre nem volt szükség.

Aligha kell azonban sokat magyarázni és bizonyítani, hogy *miden politikai* forradalom, ha sikerült, másnapján már *társadalmivá* komorul. Hiszen a politikai hatalom mindig csak kifejezése a társadalmi, a gazdasági exökiiek. Minden új politikai rendszer új igényeket hív fel a társadalmi javak meghódítására, valamint megfordítva is. A gazdasági és történelmi fejlettség — sokszor azonban csak a véletlen, az *alkalomkönnyűség* — dönti el aztán, hogy a hódítás, ez a társadalmi, ez a gazdasági forradalom mi-

lyen legyen, esetleg reakciós, vagy ellenkező irányban túlzó legyen-e. Simább lesz és progresszív, eredményei is tartósabbak, ha megfelel az adott gazdasági és történelmi fejlettségnek. *Polgárháború* lesz belőle, ha nem megérés, hanem csak alkalmkönnyűség hívta bármelyik irányba életre. Nálunk *polgárháború* lett belőle, mert. ..

Nemcsak a nacionalizmus erőtlensége tehát, nemcsak világtörténelmi katasztrófánk és nemcsak lesbenálló reakciós erők, hanem főképpen a szociális forradalom mohósága, véres, bűnös gonoszsága tiporta le Október vetését. Az alkalmkönnyűség! Ez tette, amint mindig is tenni szokta, hogy végül a hivatott vezérek és mérsékeltbb tömegek józan diktandója alól kisiklott a továbbiak története. Kalandorok, gonosztevők, a farkashad diktálták most már az iramot. Ezekről ugyan hiába várta, kívánta bárki, maga a proletariátus is, hogy mérsékletet tartsanak és ne menjenek tovább, mint amennyire a helyzet megért: *T^deummal* ünnepelni a végre testté vált demokráciát és félő gonddal melengetni fiatal köztársaságát is. Hanem persze a mérsékletet jó lett volna mindjárt előlről kezdeni. Nem kellett volna a tehetetlenség atrópiájában szenvedő polgárság első szervezkedési kísérleteit is letörni, vad dühvel főleg a polgári intelligencia ellen fordulni, ellenforradalmi hangulatba kergetni. Mindegy, ha ellenzéki oldalon gyülekezett volna is a polgárerő. Akkor is a *demokrácia* ereje lett volna, akkor is a kormányzat pártja lett volna, mert nem akarva is a polgári kormány háta mögé kellett volna sorakoznia minden pillanatban, valahányszor az az alternatíva merül fel, hogy: *polgári vagy szociális berendezkedés legyen-e?* Az ellenzékiesség — ugyanazon renden belül más rend ellen — nem szokott mindig külön frontot, különösen nem szokott belső ellenséges frontot jelenteni. Nem, valahányszor az emberi jogok határán belül kardinális elvi kérdésekről van szó — szemben valamelyik másik renddel. Az adott történelmi és gazdasági alap-

szerkezetben, tekintettel a külpolitikai helyzetre is, csak a polgári rend tölthetett volna be mentő hivatást. Csak a demokrácia, a „*minél többnek minél jobb*” élve és politikája lehetett megváltó erő még a proletariátus szempontjából is, amelynek politikai tanai különben sem mondanak ellene *mereven* annak a felfogásnak, hogy csak a demokrácián keresztül vezet az ut a proletárság boldogságához is, ha ugyan máris nem ez a végső, helyes politikai forma mindenek üdvére. Hanem hát vádaskodják az, aki hinni tud abban, hogy lavinát emberkézzel megfékezni lehet és az, aki a múltak bősztítő bűneiről megfélekezni tud . . .

Egyelőre káosz volt. Tömegeroők meglódult mozgása. Hogy ebből baj ne legyen, tudni kellett volna, hogy káoszból sem lehet mást formálni, mint ami lényege; még azoknak sem, akik pillanatnyilag fölötte uralkodnak. A magyar káosz jellegzetes anyaga a *polgári rend* volt, — számbeli, erkölcsi, szellemi és anyagi túlsúlyánál fogva. Eleve hiu erőlködés volt ebből az anyagból szociális rendnek formálását próbálni; egyenesen pedig örült vakmerőség volt a bolsevisták kísérlete, akár „nemzeti” bolsevista célokra is. Szent volt ez ellen a polgárháború.

Pedig a káoszból lehetett volna nagyszerűt teremteni. Mindig csak káoszból lehet igazán. Hiányozván azonban még a tömegek keserves csalódása, nagy áron szerzett tapasztalata, ki tudta volna ezt velük *akkor*, vad rohanásuk közben, megértetni?

Szerencsés szerencsétlenségünk, hogy a káosz még mindig megvan és — sajnos vigasztalás — megvan a kényszerűség is, amely minden pillanatban figyelmeztet, hogy *még mindig* a nemzet és társadalom osztatlan egészére van szüksége mindenkinek, azoknak is, akik netán újból mást akarnának formálni a káoszból, mint ami annak lényege. Most már megvan a tömegtapasztalat is. És ami a legnagyobb szerencse, a káosz uralkodó elemében,

a polgári rendben nem maradt ellenszenv a proletárság félrevezetett tömege ellen, elmúlt idők rossz emlékeképen. Tudata alatt, ahol a döntő motívumok rejtőznek, ott él az érzés, hogy többé — a csalódások iskolája után — nem kell félnie a káosznak ettől a másik elemétől. Most már ez is tudja, tudhatja, hogy hol végződnek a lehetőség határai. A polgári rend figyelme ma már más veszély felé irányul. És ez a figyelem alighanem latba fog esni, mert ha eddig az atrópia tehetetlensége szervezetlenségre és passzivitásra kárhoztatta is, ma már eggyé szervezték szenvedései és kezdi eggyé szervezni az a bosszúság is, hogy a káosz mai urai is csak úgy akarnak vele elbánni, mint elődeik ...

Egyelőre azonban még baj van.

A magyar polgárság ugyan látja már megcsalását. Észrevette, hogy *polgárháborúja*, amelyet nem is a maga karja, hanem inkább a dolgok belső ereje vívott meg és idegen hatalom segített végső, „drága” győzelemre, nem sikerült. Sem *erkölcsileg*: mert győzelmi torát veszélyek multán hirtelen előkerült gyávák ülték meg; sem *eredményeiben*: mert a polgári uralom új rendjének minden áldása végül is abban merült ki, hogy nincs akaratnyilvánítási szabadság; általában nincs alkotmányosság; nincs igazságos teherviselés; nincsenek korszerű reformok; ellenben van: 3 centimos korona; van sokmilliárdos államháztartási deficit és van most már polgáryomor is. Hogy pedig a demokrácia boldogsága teljes legyen, hangzik a vigasztaló szó: „Nem kell félni, Magyarországra nem fog jönni holmi szürke, polgári *Zimmermann* — ántánt-biztosnak; hanem jön, jön, jön majd: valami lord, valami márkí, vagy legalább is gróf!” Tisztában van már a magyar polgárság azzal a nacionalizmussal is, amelynek legszebb fellángolása, legragyogóbb tudománya addig mindössze csak: a *Kazár-uccában* virágzott ki... (Balgák, még azzal a kegyelettel sem tö-

rődtek, hogy ezzel a szégyenbélyegnek szánt ucca-táblával azokat a falakat csúfolják meg, amelyek azelőtt pantheon-nevet hordoztak.) Látjuk már, hogy mi rejlik az új nacionalizmus mögött. Az, ami a régi mögött is rejtett: a hatalom „mint üzlet”, a politikai artisták cirkusza, a szociális áldozatok órájától való rettegés, röviden: *harc a demokrácia ellen*. A káoszról azonban, hiába minden mesterkedés, nem lehet mást formálni, mint ami lényege. Próbálják mégis. Csak a polgárháborút prolongálják vele. A dolgot belső rendjének tehát továbbra is harcra kell kelnie. A nemzeterő még mindig nem indulhat alkotó munkára, önmagában emésztődik.

Ez a baj. És az, hogy ha a felismerés már kezdi is egyé kovácsolni a polgárfrontot, ebben a harcban még mindig nem áll ott a dolgok belső ereje mellett elég odaadással, egységes közszellemmel a polgárság. Hogy odaállhasson, alighanem öt év Canossa-útját kellene megtennie visszafelé. Ott talán meglelné végre, amire szüksége van. De rut, ragadozó sphinxek őrzik oda-vissza az utat — *Budaörsön túl*. Amint *tovább* indulunk soraik között, ezerfelé tépnek, rémítenek szét bennünket, mert nem a szerencsének: hanem mindig a szerencsétlenségnek Októberét adják fel szívünknek, agyunknak megfejthetetlen talányul.

Öt év távlatából azonban kezd már megfajtni a talány.